

Drama in het woud

De kans dat we het uitsterven van de in het wild levende Afrikaanse mensapen nog meemaken, is helaas niet gering. Op dit moment vindt in West- en Centraal-Afrika onder chimpansees en gorilla's een ware genocide plaats. Niet de aantasting van hun leefomgeving is voor de Afrikaanse mensapen de grootste bedreiging, maar de jacht. Hele apenfamilies worden afgeschoten. Het bushmeat of woudvlees is voor velen een delicatessen.

Voor al in de tropische regenwouden van het Kongobekken in Centraal- en West-Afrika, de huidige leefomgeving van de Afrikaanse mensapen, worden gorilla's en chimpansees gedood. Het Kongobekken is een grensoverschrijdend gebied dat delen van Kongo-Brazzaville, de Democratische Republiek Kongo (DRC, het voormalige Zaïre), de Centraal-Afrikaanse Republiek, Kameroen, Gabon en Equatoriaal Guinea omvat. Commercieel werkende jagers schieten de dieren op grote schaal dood en verkopen ze vervolgens aan handelaars die het vlees op lokale markten of in steden aanbieden. Het woudvlees wordt niet alleen geëxporteerd naar andere Afrikaanse landen, ook in de Verenigde Staten en in Europa (België en Groot-Brittannië) is het al aangetroffen. Voor veel Afrikanen is chimpansee- en gorillavlees een delicatessen.

25 DOLLAR VOOR EEN CHIMPANSEE

De illegale jacht op mensapen is vooral mogelijk door de groei van de houtindustrie in Afrika. Zowel de Wereldbank als de World Society for the Protection of Animals (WSPA) toonden al aan dat de activiteiten van de houtkapbedrijven in Afrika rechtstreeks verband houden met de massale consumptie van 'bushmeat'. Want een zo massaal georganiseerde jacht is niet mogelijk als het oerwoud niet toegankelijk zou zijn. Voorheen onbereikbare stukken woud kunnen langs voor het houttransport aangelegde wegen nu wel worden bezocht. Door de nieuwe infrastructuur is het mogelijk grote hoeveelheden bushmeat tegelijk te vervoeren. De geschoten dieren kunnen massaal met vrachtwagens of op treinen naar de plaats van bestemming worden gebracht.

Behalve als exclusief voedsel voor de stedelijke bevolking, dient het woudvlees als voedsel in de kampen die door de houtkapmaatschappijen werden gebouwd om er hun personeel te huisvesten. Voor de lokale jagers, maar ook voor het slecht betaalde personeel van de houtkapbedrijven zelf, is de voedselvoorziening van de bewoners een (extra) bron van inkomsten. Zij schieten alles wat eetbaar is, vooral antilopen, bosolifanten, grote en kleine apensoorten, maar ook kleinere dieren als papegaaien en vleermuizen.

Ook worden valstrikken gezet, zodat in sommige gebieden tot vijftig procent van de chimpansees wel een hand of voet heeft verloren. Dieren die het slachtoffer zijn van de woudvleeshandel en ook voorkomen op de lijst van bedreigde diersoorten – die internationaal is erkend in het CITES, de Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora – zijn: de chimpansee, bonobo, berggorilla, westerse laaglandgorilla, Grauers gorilla, bosolifant, duiker (een soort bosantilope), diverse soorten meerkatten, waaronder de mandril en de drill, en het luipaard.

In de handel in woudvlees gaat jaarlijks zo'n vijftig miljoen Amerikaanse dollar om. Een jager krijgt voor een dode chimpansee gemiddeld tussen de twintig en vijfentwintig dollar. Elk jaar wordt een miljoen ton aan woudvlees uit de bossen gehaald, mensapen maken daar één procent van uit. Het gaat hier om zeer globale schattingen. Ook in het zuiden en

In het wild levende chimpansees zijn bang voor mensen. Het duurde meer dan een half jaar vooraleer de chimpansees in Gombe gewend waren aan de aanwezigheid van Goodall – 'de witte aap', zoals zij zichzelf noemt – en zij de mensapen ongestoord kon observeren.

Hoop voor de toekomst, Philip Berman

JANE GOODALL: VEERTIG JAAR GOMBE

Veertig jaar geleden begon Jane Goodall met haar onderzoek in Gombe, Tanzania, naar het gedrag van oostelijke chimpansees (*Pan troglodytes schweinfurthii*). Goodall reisde in 1957 als drieëntwintigjarige naar Kenia. Ze ging er werken als secretaresse van de beroemde paleontoloog/antropoloog Louis Leakey. Goodall werkte met hem mee aan de jaarlijkse opgravingen van fossiele resten van de prehistorische mens in de Olduvai-kloof in Tanganyika (het huidige Tanzania). Leakey vond in Goodall de juiste persoon om de chimpansees in Gombe te bestuderen. Ze was zo geduldig en had geen academische opleiding en zou hierdoor met weinig wetenschappelijke vooroordelen het veld in trekken.

Leakey was vooral geïnteresseerd in het gedrag van mensapen, omdat gedrag dat zowel mensen als mensapen vertonen waarschijnlijk ook aanwezig moet zijn geweest bij onze gemeenschappelijke voorouders en de vroege mensachtigen, zo redeneerde hij. Behalve Goodall stuurde Leakey ook Dian Fossey op pad om het gedrag van gorilla's te observeren. Biruté Galdikas werd voor de studie van orang-oetans naar Indonesië gestuurd. Fossey is bij velen bekend geworden door de film 'Gorilla's in de Mist', die eindigt met haar dood in het Afrikaanse oerwoud. Doordat ook zij zich – net als Goodall – tegen de jacht op gorilla's verzette, werd ze zelf het slachtoffer van gorillastropers.

Drie maanden nadat ze de eerste chimpansees in Gombe observeerde, ontdekte Goodall dat chimpansees werktuigen maken en gebruiken. Deze revolutionaire ontdekking leidde ertoe dat de financiering van het project in Gombe werd voortgezet, ditmaal door de National

Geographic Society. Een Amerikaans gereedschappenfabrikant met interesse voor de verzameling prehistorische werktuigen van Leakey, had de financiering van de startfase op zich genomen. Het onderzoek in Gombe zou het langst lopende gedragsonderzoek naar dieren in het wild worden. Juist doordat het tientallen jaren duurde, en ook nu nog wordt voortgezet, waren de onderzoekers van het Gombe Stream Onderzoekscentrum getuige van een splitsing binnen de chimpanseepopulatie en werd voor het eerst geconstateerd dat ook chimpansees oorlog voeren. Een andere revolutionaire ontdekking was dat chimpansees jagen en dit in groep doen.

In 1965 behaalde Goodall de doctorstitel in de gedragsleer of ethologie aan de Universiteit van Cambridge. Ze onderscheidde zich in het begin van haar wetenschappelijke carrière als een avontuurlijke en eigenzinnige onderzoekster die meermalen de gevestigde wetenschappelijke wereld in beroering bracht. Zo gaf ze de door haar bestudeerde chimpansees een naam, iets wat in die tijd in de westerse biologie niet gebruikelijk was. Haar empathische manier van werken riep aanvankelijk, door de 'onwetenschappelijke' houding (te weinig afstand tot het studieobject), nogal wat weerstand op. Vandaag is het onder primatologen 'in' zich in het studieobject in te leven. De nieuwe visie van primatologen is nu juist dat, doordat mensen zoveel met primaten gemeen hebben, intuïtie meer kennis kan opleveren.

Overigens was in de periode dat Goodall de chimpansees in Gombe ging bestuderen de Japanse primatologie al verder gevorderd, zo schrijft etholoog/zoöloog Frans de Waal in zijn recente boek 'De aap en de sushi-meester' (Uitgeverij Contact). Hierin gaat de auteur in op cultuur bij dieren. Japanners zagen de mens niet als

superieur aan mensapen en andere dieren, waarschijnlijk vanwege hun culturele en religieuze achtergrond waarin het dualisme tussen mens en dier afwezig is. Japanse primatologen hebben dan ook nooit gearzeld mensapen een naam te geven en ze emoties en intenties toe te schrijven. Het zijn praktijken die in de westerse wetenschap in de jaren zestig taboe waren en 'de wetenschap verlamden', zo schrijft De Waal.

Door het werk van Goodall is het leven van wilde chimpansees voor velen toegankelijk geworden. De chimpanseefamilie met Flo, Fifi en Flint is ons bekend geworden door haar boeken, diverse video's van de National Geographic Society en de film 'People of the Forest'. Behalve als wetenschapper, werkt Goodall ook als 'activist' voor het welzijn van dieren, in het bijzonder chimpansees. In 1977 werd het Jane Goodall Instituut opgericht, dat inmiddels in elf landen – ook in Nederland, in België is er een postadres – is gevestigd. Het instituut houdt zich bezig met natuuronderzoek en -bescherming en tracht kinderen meer bij natuurbehoud te betrekken in het zogeheten Roots&Shoots-programma.

Na tientallen jaren in het oerwoud te hebben doorgebracht, omschrijft Goodall haar huidige werk als voortkomend uit een 'burden of responsibility'. Ze reist voortdurend de wereld rond om mensen over haar ervaringen tussen de chimpansees te vertellen, maar vooral om actie te ontketen en het lot van de chimpansees in het wild en in gevangenschap onder de aandacht van publiek en politici te brengen. Goodall legt in haar voordrachten en lezingen steeds de nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van de mens. Onlangs verscheen bij uitgeverij Elmar 'Hoop voor de toekomst', de biografie van Jane Goodall.

Hugo van Lawick

Een chimpansee die Jane Goodall goed leerde kennen was David Greybeard. Hier hengelt hij naar termieten, na een twijgje eerst voor dit doel te hebben bewerkt. Het feit dat de mensap een stuk gereedschap maakte en gebruikte, leidde in 1960 tot een doorbraak. Tot dan waren ethologen er van uitgegaan dat het maken en gebruiken van gereedschappen een unieke menselijke eigenschap was.

oosten van Afrika neemt de jacht op zoogdieren en kleinere, in het wild levende diersoorten toe. De WSPA berekende dat halverwege de jaren negentig alleen al in de DRC jaarlijks zeshonderd gorilla's en drieduizend chimpansees het loodje legden. Het aantal bonobo's is de voorbije jaren gehalveerd tot zo'n vijftienduizend.

De hele Afrikaanse populatie mensapen wordt door het IUCN geschat op honderdvijftienduizend gorilla's en hon-

derdvijftigduizend chimpansees. Schattingen van het Jane Goodall Instituut liggen tussen de honderdvijftigduizend en tweehonderdveertigduizend chimpansees. Rond 1900 moesten in Afrika, verdeeld over vijftig landen, zo'n twee miljoen chimpansees hebben geleefd. In vijf landen leven nu nog grote populaties chimpansees, dat wil zeggen, populaties van meer dan vijfduizend exemplaren. Biologen verwachten dat, als het tempo waarmee op deze dieren wordt gejaagd hetzelfde blijft als vandaag, de in het wild levende chimpansees, laaglandgorilla's en bosolifanten binnen tien tot vijftien jaar zijn uitgestorven.

Vroeger was de teloorgang van de biotopen voor de Afrikaanse mensapen de grootste bedreiging, zoals dat ook het geval was voor de orang-oetan op de Indonesische eilanden Sumatra en Kalimantan (Borneo). Bosbranden, houtkap en oorlogen hebben het leven in het wild voor deze Aziatische mensap bijna onmogelijk gemaakt. De orang-oetanpopulatie heeft ook te lijden gehad onder de illegale jacht op hun jongen. Die worden als huisdier gehouden. Voor bepaalde populaties gorilla's en chimpansees in Afrika is gebrek aan een natuurlijke leefomgeving intussen niet meer het grootste probleem. Door de jacht op bushmeat zijn in sommige delen van het oerwoud simpelweg alle eetbare dieren afgeschoten. Dit 'empty forest syndrome' leidt ertoe dat het natuurlijke evenwicht tussen de diersoorten volledig is verstoord.

De commerciële jacht is van een andere aard en omvang dan de jacht die van oudsher door de Afrikaanse stammen werd

Hoop voor de toekomst, Phillip Berman

Doordat ze zo lang chimpansees konden observeren, verzamelden Goodall en haar medewerkers in het onderzoekscentrum in Gombe een schat aan informatie over het gedrag van de mensapen. Veel van dat gedrag komt ook bij mensen voor: zoenen, omhelzen, elkaars hand vasthouden, stompen, schoppen, kietelen en kopje duikelen.

Michael Neugebauer

Chimpanseejongen blijven gemiddeld vijf jaar bij hun moeder. De moeders worden omwille van het vlees afgeschoten. De zwaar getraumatiseerde jongen worden levend verkocht en als huisdier gehouden. Zodra de dieren volwassen zijn, zijn ze als huisdier niet langer geschikt. In veel Afrikaanse landen zijn opvangcentra voor jonge chimpansees geopend, ook al zijn ze samen maar een druppel op een gloeiende plaat.

Hugo van Lawick

Frequenter dan met vechten, proberen mannetjeschimpansees een plek hoger in de hiërarchie te veroveren door indruk te maken op andere mannetjes. Ze doen dit door hun vacht op te zetten, zodat ze groter lijken, en met stokken te slaan. Ook jonge chimpansees vertonen – spelenderwijs – dit imponeergedrag.

ADOpteER EEN CHIMP, MAAR LAAT HEM IN TCHIMPOUNGA ... !

Het Jane Goodall Instituut heeft in Afrika diverse opvangcentra voor chimpansees geopend. Het grootste opvangcentrum is Tchimpounga in Kongo-Brazzaville, zo'n veertig kilometer van Pointe Noire. Hier worden tachtig jongen verzorgd die het slachtoffer zijn geworden van de handel in bushmeat. De meeste chimpansees die in Tchimpounga verblijven, hebben door de jacht hun familie verloren. De jongen brengen niet genoeg vlees op en worden als huisdier verhandeld. Geconfisqueerde jongen worden door de overheid naar Tchimpounga gebracht.

Timi is de vijfenzeventigste naar Tchimpounga gebrachte chimpansee. Bij zijn aankomst leed hij aan ernstige uitdroging en ondervoeding. Langzamerhand leert Timi opnieuw met andere chimpansees om te gaan en in een natuurlijke omgeving een nieuw leven op te bouwen. Behalve het opvangcentrum omvat Tchimpounga ook een natuurreservaat waarin nog wilde chimpansees voorkomen. Het project levert daarnaast ook inspanningen om de lokale bevolking economisch en medisch te ondersteunen.

U kunt Timi adopteren door 40 euro over te schrijven op bankrekening 001-3532063-78 op naam van het Jane Goodall Instituut met de vermelding adoptie Timi. Of 40 euro op girorekening: 3026, of bankrekening: 41.09.63.453 op naam van het Jane Goodall Instituut in Gorssel. U krijgt een informatiepakket toegestuurd met een adoptiecertificaat en een foto van Timi. Ook krijgt u informatie over Tchimpounga en chimpansees in het algemeen. Voor meer informatie over adoptie, donateurschap of voor algemene informatie kunt u terecht op de volgende adressen. Nederland: het Jane Goodall Instituut, postbus 61, 7213 ZH Gorssel, tel. 0575 - 49.09.08, e-mail goodall@worldonline.nl, website www.janegoodall.nl België: Roots & Shoots (ook voor informatie over het Jane Goodall Instituut kunt u hier terecht), postbus 225, 9000 Gent 12, tel. 016-47.43.34, e-mail roots_shootsbe@yahoo.com

Jane Goodall Institute

David Bygott

Ofschoon chimpansees meestal in vrede leven, zijn zij sterk territoriaal ingesteld en voeren ze soms zelfs oorlog. Oorlogvoering werd, in het begin van de jaren zeventig, voor het eerst waargenomen bij de chimpanseepopulaties in Gombe. Een kleine groep chimpansees splitste zich af en vormde een nieuwe gemeenschap in het zuidelijke deel van het oorspronkelijke territorium. De 'oorlog' tussen de twee groepen duurde in totaal vier jaar.

Hoop voor de toekomst, Philip Berman

Jane Goodall in 1957 met de beroemde paleontoloog/antropoloog Louis Leakey. Leakey vond Goodall een geschikt kandidaat voor het gedragsonderzoek onder chimpansees omdat ze geen academische opleiding had en dus zonder wetenschappelijke vooroordelen de chimps zou kunnen observeren.

uitgevoerd. De traditionele jacht is kleinschalig, lokaal en heeft geen grote invloed op de populaties. Jagen traditionele jagers met speren, de commerciële jager heeft moderne wapens en soms zelfs machinegeweren tot zijn beschikking. Hiermee kan hij vanaf een veilige afstand een hele groep uitmoorden. In sommige traditionele stammen is er zelfs een taboe op het eten van mensapen of mag de buit alleen voor eigen consumptie worden aangewend.

De Zwitserse natuuractivist en -fotograaf Karl Ammann bracht de bushmeataffaire al aan het einde van de jaren tachtig aan het licht. Tijdens zijn verblijf diep in de oerwouden van Kongo zag hij aan de scheepsladingen dat er

Om snelle rotting tegen te gaan wordt het woudvlees meestal in gerookte vorm aangeboden.

een massale slachting onder primaten aan de gang was. Hij nam bijzonder aangrijpende en deprimerende beelden van dode gorilla's, gerookte gorillahanden en getraumatiseerde chimpanseejongen. Pas tegen het einde van de jaren negentig kwam de bushmeatkwestie op de agenda van natuur- en milieuorganisaties. Volgens Ammann, die zelf in Kenia woont, zijn de inspanningen van de Europese natuurbeschermingsorganisaties onvoldoende. Dit komt doordat zij hun achterban niet met de walgelijke beelden van dode mensapen willen confronteren.

BASISRECHTEN VOOR MENSAPEN

'Apes hebben als levend wezen geen wettelijke status, maar wel als bezit,' vertelt Koen Margodt, als filosoof verbonden aan de Universiteit van Gent. 'Volgens de wet bestaan er wel algemene maatregelen voor het welzijn van dieren, dus ook voor mensapen. Maar in kringen van biologen en filosofen gaan steeds meer stemmen op om dieren meer bescherming te bieden. In het geval van mensapen stellen sommigen – waaronder primatologe en chimpansee-kenner Jane Goodall en bioloog en auteur van *The Selfish Gene*, Richard Dawkins – dat zij bepaalde basisrechten moeten krijgen, namelijk recht op leven, vrijheid en vrijwaring van pijn. In Nieuw-Zeeland werd de wetgeving in deze richting aangepast voor wat proeven op mensapen betreft.'

Koen Margodt verricht een doctoraatsonderzoek binnen de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschappen onder de titel 'The moral status of Great Apes (Pongidae) and the relationship between human beings and Great Apes from an ethical and philosophical anthropological perspective'. 'De vragen die ik hoop te beantwoorden zijn onder meer of we

Jef Dupain/Koninklijke Maatschappij Voor Dierkunde Antwerpen

Jef Dupain/Koninklijke Maatschappij Voor Dierkunde Antwerpen

Een gerookte aap en bonobo-ledemaat wachten op klanten bij het houtwinningsbedrijf in het Lomako woud.

mensapen inderdaad bepaalde basisrechten moeten geven, of het toelaatbaar is ze te gebruiken voor biomedische experimenten en in dierentuinen te houden of voor hun vlees te bejagen. Onderzoek van de voorbije veertig jaar wijst erop dat de verschillen tussen mensen en mensapen heel wat kleiner zijn dan we altijd hebben gedacht. Inmiddels is er veel informatie beschikbaar over hun intelligentie en sociale leven. Het DNA van de mens en de chimpansee is voor 98,4 procent gelijk. Ik stel de vraag naar de ethische implicaties van deze bevindingen.'

Het was Jane Goodall – een van de promotoren van Margodts studie – die in de jaren zestig en zeventig met opzienbarende wetenschappelijke resultaten kwam over het gedrag van chimpansees en de sterke gelijkenis die het gedrag van deze mensaap met menselijke gedragingen vertoont. Goodall bracht een groot deel van haar

leven door in het tropisch regenwoud van Gombe, inmiddels een beschermd natuurreserveaat in het huidige Tanzania. Ze bestudeerde er het gedrag van diverse generaties van een groep oostelijke chimpansees (*Pan troglodytes schweinfurthii*) (zie ook kadertekst).

Koen Margodt, tevens coördinator chimpanseewelzijn van het Jane Goodall Instituut in Europa, reisde vorig jaar naar Kongo-Brazzaville en bezocht er het opvangcentrum Tchimpounga voor verweesde chimpansees. Ook in andere Afrikaanse landen, zoals Sierra Leone, Kameroen, de DRC en Zambia zijn opvangcentra voor de jonge slachtoffers van de bushmeathandel opgericht. Want voor consumptie zijn vooral de volwassen dieren interessant. De jongen worden vaak als huisdier verkocht, maar de meeste overleven het transport niet. Als huisdier worden ze, als ze ouder worden, te sterk en onhandelbaar. Ze worden dan vaak in een

SAMEN MET DE LOKALE BEVOLKING

Jef Dupain, coördinator Projecten In Situ – Centraal Afrika, Centre for Research and Conservation, leidde van 1994 tot 1998 in Zaïre-DRC (Democratische Republiek Congo) een onderzoeksproject naar de socio-ecologie van bonobo's in het wild. Doel was een beter idee te krijgen van hoe bonobo's hun habitat gebruiken en beter te begrijpen hoe het komt dat de sociale structuur van bonobo's verschilt met die van de chimpansees. Het onderzoek werd uitgevoerd in niet-beschermd gebied, in nauwe samenwerking met de lokale bevolking. Bedoeling hiervan is dat de bevolking uiteindelijk zelf de bescherming van de bonobo's op zich neemt. In 2000 lukte het Dupain om elders in Centraal-Afrika onderzoeksprojecten op te zetten. Hij trok naar Kameroen. Daar nam hij de socio-ecologie van chimpansees en gorilla's onder de loep. Het onderzoek moet zelfs leiden tot een beter inzicht in het effect van menselijke activiteiten op de toestand van de beide mensapen. 'Het huidige project loopt in een houtwinningsgebied. Daar bestuderen we onder meer het effect van houtwinning, bijvoorbeeld de toenemende jacht,' zegt Jef Dupain. 'Daarnaast bevinden we ons ook op de rand van het Dja reserveaat. Doel is een netwerk van onderzoekgebiedjes te creëren, waar telkens, door opzet van onderzoek en het aanbieden van economische alternatieven, de fauna door de lokale bevolking wordt beschermd. Natuurlijk houden we de bewoners van al onze activiteiten goed op de hoogte en besteden we volop aandacht aan educatie, in de hoop langzamerhand tot een meer groot-schalige bescherming van de mensapen te komen.' Jef Dupain vindt het project voorlopig een succes. 'Vanuit de omgeving komt veel belangstelling. Maar meer middelen zijn nodig.' Meer informatie vindt u op de website www.savethebonobos.org Meer over bonobo's leest u in 'De Bonobo's - Schalkse apen met menselijke trekjes' van Hilde Vervaecke. Wilt u hierover meer weten of wilt u het boek bestellen, stuur dan een e-mail naar bisonobo@skynet.be, of bel naar (+32)-(0)84-44-50-77.

M.O.

Van alle dieren lijkt de chimpansee in genetisch opzicht en sociaal gedrag het meest op de mens. 98,4 procent van ons DNA is identiek aan het DNA van de chimpansee. Wij kunnen zelfs een bloedtransfusie van een chimpansee krijgen. Chimpansees zijn gevoelig voor ziektes die wij krijgen, zoals polio en longontsteking. Wetenschappers denken dat aids van de chimpansees afkomstig is. Door de vele overeenkomsten met de fysiologie van de mens zijn chimpansees gewilde dieren voor experimenten met nieuwe vaccins en medicijnen. In Europa worden zulke experimenten nu aan banden gelegd.

Loek Hermans, de Nederlandse minister van Onderwijs, besloot in april 2001 dat biomedisch onderzoek met chimpansees in het Biomedical Primate Research Centre in Rijswijk moest worden gestaakt. In het BPRC is het Europese biomedisch onderzoek op primaten gecentraliseerd. De honderd twaalf chimps van het BPRC gaan 'met pensioen'. Onderzoek op een aantal apensoorten die niet tot de mensapen worden gerekend (resusapen, tamarins, java-apen, penseelapen, nacht-apen en doodshoofdapen) blijft doorgaan, maar wordt wel beperkt.

Tot veertig jaar geleden was er nog maar weinig over het gedrag van de in het wild levende chimpansees bekend. Wetenschappers hadden tot dan toe de dieren vooral in gevangenschap geobserveerd. Onbekend was toen nog dat wilde chimpansees werktuigen maken en gebruiken – een eigenschap die tot dan toe werd voorbehouden voor de mens –, in groepsverband jagen en tegen soortgenoten oorlog voeren. Revolutionair was de observatie dat chimpansees cultureel gedrag vertonen. Onder cultureel gedrag verstaan biologen gedrag dat niet is aangeboren en genetisch wordt overgedragen, maar is aangeleerd.

Chimpanseepopulaties in diverse delen van Afrika hebben unieke gebruiken. Zo is bij sommige populaties in West-Afrika waargenomen dat chimpansees noten kraken met stenen, terwijl andere groepen voor dit doel stukken hout gebruiken. Bij oostelijke chimpansees is het kraken van noten nog niet waargenomen. Culturele gebruiken zijn overigens niet uniek voor mensapen. Ook andere dieren met een complex sociaal gedrag, zoals dolfijnen, walvissen en olifanten, vertonen cultureel gedrag.

Net als de mens kennen chimpansees emoties, zoals vreugde, verdriet, angst, woede, walging en wanhoop. Chimpansees zijn bij uitstek sociale dieren. Ook kennen chimpansees complexe sociale relaties en hebben ze hoge cognitieve vaardigheden. Wetenschappers zijn er in geslaagd chimpansees en andere mensapen gebarentaal aan te leren.

In kringen van sceptische wetenschapshistorici wordt de bruikbaarheid van kennis van chimpanseegedrag als voorbeeld voor het gedrag van de vroege mens, wel in twijfel getrokken. De chimpansee is immers al zes miljoen jaar geleden van onze gemeenschappelijke voorouder afgesplitst en heeft – net zoals de mens – een eigen evolutie achter de rug. Onder invloed van het heersende culturele ideaal, volgde in de jaren zeventig het chimpanseemodel het bavianenmodel – gekenmerkt door de dominante mannetjes – op. Hierna werd het bonobomodel populair. Bonobo's worden ook dwergchimpansees genoemd en zijn vooral bekend doordat ze seksualiteit als middel inzetten om de vrede binnen de groep te handhaven. Bij bonobo's wordt de dominante positie vaak ingenomen door vrouwtjes.

hok opgesloten of aan de ketting gelegd. De dieren die in Tchimpounga worden opgevangen zijn vaak door een te vroege scheiding van de moeder sterk getraumatiseerd. Het opvangcentrum was aanvankelijk bedoeld voor enkele tientallen dieren, vandaag zijn er al meer dan tachtig chimpansees in ondergebracht.

Het centrum omvat ook een natuurreservaat waar nog wilde chimpansees voorkomen. Een tiental parkwachters (ecoguards) patrouilleren in dit gebied. Volgens Margodt dient het centrum niet alleen voor het opvangen van verweesde chimps, maar ook als voorlichtingscentrum voor de lokale bevolking en de overheid. 'Veel Afrikanen hebben nog nooit een levende chimpansee gezien,' zegt Margodt. 'Als ze die dieren hier zien, dan zeggen velen voortaan geen chimpanseevlees meer te zullen eten.' De dieren kunnen, doordat chimpansees sterk territoriaal gerichte dieren zijn, niet meer in het wild worden uitgezet.

Margodt: 'Een groep wilde chimpansees zou de nieuwe chimpansee als indringer zien en hem doden of weggagen. Bovendien missen de jongen de vaardigheden om in het oerwoud te overleven. Ze zijn te vroeg van hun moeder gescheiden en hebben onvoldoende ervaring opgedaan om zichzelf in de groep en de wildernis staande te houden. Jongen die een tijd onder mensen leven raken bovendien hun angst voor mensen kwijt, zodat zij de dorpen te dicht naderen.'

POLITIEK INSTABIEL

Afrikaanse leiders stonden tot op heden vrij onverschillig ten aanzien van de bushmeatkwestie, schrijft Ammann in zijn rapport Bushmeat – Africa's Conservation Crisis. Hierin

Hoop voor de toekomst, Philip Berman

98,4 procent van ons DNA is identiek aan het DNA van de chimpansee.

geeft hij een overzicht van de economische en sociale achtergronden van de bushmeathandel. Veel houtkapbedrijven benutten de politieke instabiliteit die in diverse Afrikaanse landen, zoals in de DRC, heerst. Afrikaanse politici worden zich er steeds meer van bewust dat bezit en duurzaam gebruik van de tropische regenwouden met hun bijzonder grote biodiversiteit, voor de toekomst van hun land van grote economische waarde is. Sommige houtkapbedrijven, waarvan de meeste in buitenlandse (Europese en Aziatische) handen zijn, beseffen dat een duurzaam gebruik van het regenwoud past in een maatschappelijk geaccepteerd beleid en een duurzame public relationsstrategie tot een beter imago van het bedrijf kan leiden.

In juli 2001 maakte het houtkapbedrijf Congolaise Industrielle des Bois – in handen van het Duitse bedrijf Feldmeyer – bekend dat het, in overleg met de regering van Kongo-Brazzaville en de Amerikaanse Wildlife Conservation Society, afziet van de eerder verkregen houtkapconcessies voor de Goualogo Driehoek, een gebied dat grenst aan Nouabalé-Ndoki National Park. In het gebied leven gorilla's,

Stekelvarken, meerkatten, mangabeys, bonobo....allemaal dierlijke eiwitten die jagers en tussenpersonen van een inkomen voorzien.

chimpansees en bosolifanten. De minister van Bosbouw en Economie van Kongo-Brazzaville, Henri Djombo, liet weten dat dit initiatief de Kongolese regering veel geld kost – anderhalf miljoen Amerikaanse dollar per jaar –, maar dat de regering de langetermijnbelangen van dit gebied (biodiversiteit en bosbeheer) toch wil laten prevaleren.

Het zou de eerste keer zijn dat een houtkapbedrijf geen gebruik maakt van eerder verkregen rechten. Voor andere gebieden heeft Congolaise Industrielle des Bois beloofd de kappraktijk zo uit te voeren dat de jacht op woudvlees sterk wordt beperkt. Sommige transportbedrijven in Kameroen en Kongo die voor de houtbedrijven werken geven met stickers op de vrachtwagens te kennen dat zij niet aan het transport van woudvlees meewerken.

Wanneer een gebied de status van natuurreservaat heeft, dan garandeert dit overigens niet dat er geen houtkapactiviteiten en stroperij meer plaatsvinden. In de DRC is elf procent beschermd natuurgebied, maar de oorlogssituatie is er voor de dieren een grote bedreiging. Zo is in het Kahuzi-Biega National Park in het oosten tijdens de burgeroorlog bijna de hele populatie van achtduizend Grauers gorilla's afgeslacht. In de oorlogsgebieden is er nog altijd op grote schaal roof van natuurlijke hulpbronnen, zoals de illegale mijnbouw van het erts columbiet-tantaliet (coltan). Olifanten en gorilla's dienen als voedsel voor rebellen en zakenlieden.

Houtkap en jacht zijn sterk met elkaar verweven. Daarom zouden de WSPA en de Ape Alliance – de voor het welzijn van apen samenwerkende organisaties – graag zien dat alle houtkapbedrijven volgens een gedragscode werken. Zo'n gedragscode bestaat al wel, maar is nog niet verplicht. Importeurs en consumenten zouden er daarom goed op moeten letten dat de houtproducten die zij kopen zijn

gecontroleerd en voorzien van een keurmerk, zoals bijvoorbeeld het FSC-keurmerk (FSC staat voor Forest Stewardship Council). Het percentage illegaal verkregen hout dat Europa binnenkomt is nog aanzienlijk. Zo bestaat tien tot twintig procent van het niet-gecertificeerde hout dat Nederland importeert uit illegale partijen.

Ook het Europees Parlement heeft zijn bezorgdheid over de bushmeathandel geuit en wil de werkwijze van de Europese houtkapbedrijven in Afrika beter controleren. In Afrika zijn meer dan honderd Europese houtkapbedrijven actief. Waren tot 1995 in Afrikaanse landen vooral Europese bedrijven actief, de voorbije jaren zijn daar ook veel Aziatische bijgekomen. Export van het onbewerkte, ruwe hout is er vooral naar Europa en Azië en langs Europese bedrijven naar de Verenigde Staten.

‘De Europese Commissie moet haar invloed laten gelden door bij het beschikbaar stellen van ontwikkelingshulp ook aandacht te hebben voor het behoud van biodiversiteit,’ zegt Koen Margodt. ‘Het is al eens voorgekomen dat de Europese Unie een infrastructureel project in Kameroen heeft stopgezet omwille van het verhoogde risico op het verder blootleggen van het woud en het stimuleren van de handel in bushmeat. Dit was niet alleen van belang voor de betrokken dieren maar ook voor de lokale bevolking, met name voor het pygmeeënvolk.’ Hij pleit ervoor dat het Europese beleid voor ontwikkelingssamenwerking structureel samen zou gaan met het beleid voor natuurbehoud. De Europese Unie en de Wereldbank zijn de twee belangrijkste financiers van de Afrikaanse landen.

HOOP OP ECOTOERISME

De slechte economische situatie in een aantal Afrikaanse landen, de grote bevolkingsdruk, politieke instabiliteit en de uitverkoop van natuurlijke rijkdommen zijn allemaal factoren die de handel in woudvlees stimuleren. In de DRC wordt voor het vlees pas sinds een jaar of drie, vier – dat is

DE AFRIKAANSE MENSAPEN

Soorten en ondersoorten van de Afrikaanse mensapen:	Totaal (zeer globale cijfers):	Leefgebied (km ²):
CHIMPANSEES		
CHIMPANSEE, PAN TROGLODYTES	CA. 200.000	CA. 838.000
Westelijke chimpansee, P.t. verus	40.000	48.000
Nigeriaanse chimpansee, P.t. vellerosus	5.000	20.000
Centraal-Afrikaanse chimpansee, P.t. troglodytes	62.000	270.000
Oost-Afrikaanse chimpansee, P.t. schweinfurthii	96.000	500.000
BONOBO, PAN PANISCUS	Ca. 40.000	Ca. 120.000
GORILLA'S		
WESTELIJKE GORILLA, GORILLA GORILLA	CA. 94.000	CA. 445.000
Westelijke laaglandgorilla, G.g. gorilla	94.000	445.000
Nigeriaanse of Cross River gorilla, G.g. diehli	200	300
OOSTELIJKE GORILLA, GORILLA BERINGEI	CA. 17.000	CA. 15.000
Berggorilla, G.b. beringei	300	400
Oostelijke laagland- of Grauers gorilla, G.b. graueri	17.000	15.000
Bwindi's gorilla, G.b. subsoorten onbekend	300	200

Bron: Jane Goodall Instituut, C. Ellis

sinds de koffiemarkt is ingestort – op olifanten gejaagd. Was ivoor in het verleden nog de belangrijkste reden om op olifanten te jagen, vandaag is het witte goud niet meer dan een interessant bijproduct. Met vlees valt tegenwoordig meer te verdienen. Veel olifantenvlees gaat de grens over naar de Centraal-Afrikaanse Republiek, waar nog maar weinig olifanten leven. Olifantenvlees is in gewicht het belangrijkste handelsproduct binnen de bushmeathandel in Centraal- en Midden-Afrika.

Om de handel in bushmeat tegen te gaan wijst Jane Goodall op het belang van het versterken van de lokale economie en het vinden van alternatieve eiwitbronnen. In een aantal projecten van het Jane Goodall Instituut wordt krediet verleend door zogenaamde micro-credit banks, banken die de minder draagkrachtigen in de derdewereld-landen geld lenen om een bedrijfje op te starten en zo in het eigen levensonderhoud te kunnen voorzien. De meeste projecten richten zich op de lokale vrouwen.

Ook ecotoerisme is een optie om de lokale economie duurzaam te versterken. Ecotoeristische activiteiten kunnen een financiële basis vormen voor het beheer van natuurgebieden en de relatie tussen natuurbeheerders en de lokale bevolking verbeteren. In het Dzanga-Sangha-bos in de Centraal Afrikaanse Republiek kunnen toeristen gorilla's observeren en in het Kibale regenwoud in Oeganda kunnen ze acht dagen lang meewerken aan onderzoek naar wilde chimpansees. Voorwaarde is dat ecotoeristische projecten kleinschalig blijven, zodat ver-

storing van de fauna minimaal blijft. Nadeel van de kleinschaligheid is dan weer dat de inkomsten beperkt blijven.

Onlangs organiseerde de Federatie van Europese Dierentuinen en Aquaria (EAZA) in samenwerking met Karl Ammann een campagne waarmee de illegale handel in bushmeat onder de aandacht van het grote publiek wordt gebracht. Een EAZA-delegatie overhandigde, samen met Jane Goodall, aan het Europees Parlement een petitie die door circa twee miljoen Europese burgers is ondertekend. Ze vragen dringend werk te maken van beschermingsmaatregelen voor de mensapen en andere dieren die op het Afrikaanse continent het slachtoffer zijn van de jacht op woudvlees.

Annemieke van Roekel

NOG MEER WETEN?

Op onze site vindt u extra links naar meer informatie over dit onderwerp.

www.eosweb.com